

ГОДИШНИК НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ
АСОЦИАЦИЯ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ В СУ
КАТЕДРА СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
Том 4, 2007-2008

НАРЪЧНИК ПО МАГИЯ – ФЕНТЪЗИ ЖАНРА И МОДЕРНИЯ СВЯТ

Альона Денякина

Курсова работа по дисциплината "Социология на Културата"

Ръководител: ст. ас. Мила Минева

Като начало на тази курсова работа и за да изясним нишката, по която ще върви анализа, ще изложим основните допускания, от които тя тръгва. Първо - за да съществува едно явление, то трябва да има някакъв смисъл и да изпълнява определени функции. Следователно, фентъзи литературата не е сама за себе си и не съществува във вакуум, а е положена в конкретна реалност, в която има своя роля, влияе се от и, от своя страна, повлиява на други нейни елементи. Второ - всеки феномен се поражда в определени исторически условия и, за да разберем характеристиките и функциите му, трябва да обясним причините и основанията за неговия генезис. Трето - културните практики в едно общество отразяват неговата светогледна рамка. Разглеждайки фентъзито, ще можем да разкрием какви са менталните конструкции, с които породилото го общество (или поне някои групи в него) мисли света.

Според Дюркейм, за да се изгради един анализ и да се изучи дадено явление безпристрастно, "е необходимо социологът да отстрани напълно понятията, които си е изработил във всекидневния живот" за изследваното социално явление. Може би донякъде той е прав, тъй като тези понятия налагат готови модели и очевидности, като по този начин скриват някои негови аспекти и правят съществуването му да изглежда саморазбиращо се. И все пак, за да изследваме който и да е феномен, трябва да имаме някакво понятие за него, представа, която да ни посочи в каква насока да мислим. Не бихме могли да търсим основанията за нещо, за което нямаме поне бегла идея, просто защото няма да имаме ориентир в безкрайния океан на социалната реалност. Ето защо тази курсова работа започва с определение:

"Фентъзито е жанр, в който магията и други свръхестествени сили са основния елемент, върху който се изгражда повествованието - сюжета, темите и мястото на действието.¹ В този жанр обикновено преобладават теми, представи и облик на света, присъщи за европейското Средновековие (включително архитектура, облекло и технологично развитие), макар действието често да се развива в измислен свят или планета или в прикритата част на нашия свят, където магията и магическите същества са ежедневие."²³

В този смисъл, фентъзи жанрът се датира в средата на XIX век⁴ и развива основните си схеми между края на XIX и 30-те години на XX век. Някои социолози смятат, че този период (класическата модерност) се характеризира с "разомагьосване на света" и секуларизация на изкуството. Те представят модел на западноевропейските общества като "пропъти" от "духа на формалната рационалност". Според този модел, през модерността научността е най-висш критерий, действията са рационални, предвидими и изчислими, а

1 [John Grant](#) and [John Clute](#), The encyclopedia of fantasy, "Fantasy", p 338; превода е мой

2 Jane Langton, "The Weak Place in the Cloth" p163-180, *Fantasisms on Fantasy*, ed. Robert H. Boyer and Kenneth J. Zahorski

3 Това определение разбира се не е пълно и абсолютно точно, но може да послужи за отправна точка на нашия анализ.

4 Като първи фентъзи творби се приемат "Фантастес" и "Принцесата и гоблина"(1858) на шотландския писател Джордж МакДоналд.

човек "вместо с чувства реагира с разсъдък, на който... се отрежда привелигирано място".⁵ Ако приемем, че през този период "на идеала на природните науки - светът да бъде преобразуван в аритметична задача...- отговаря пресмятащата точност на практическия живот"⁶, основен измерител е "чистото количество", и тялото и ума се "дисциплинират", за да бъдат "основа на ефикасни жестове"⁷ и действия, това поставя сериозен въпрос пред нашия анализ. Как е възможно в такава историческа обстановка да се развива Фентъзито - просмукано с магически явления, рационално необясними за човешкия ум и разказващо за измислени, вълшебни светове?

За да отговорим на този въпрос, ще трябва да преразгледаме представената по-горе теза.

Ако се отгласнем от фентъзито и разгледаме модерното англо-саксонско общество, откриваме, че интересът към магията се проявява не само в литературата.⁸ Той засяга множество негови аспекти, свързани най-вече с личния живот на хората. В изследването си "Спиритуализма и британското общество между двете световни войни" ("Spiritualism and British Society between the Wars") Дж. Хейзългроув поставя под въпрос мнението, че интересът към свръхестественото е секнал под напора на рационализирането и секуларизирането на западните общества. Тя показва, че спиритуализма не изчезва с края на Викторианската епоха, а продължава да се развива, основно сред работническата класа.⁹ Този интерес може да се обясни с описаната от Е. Зарецки склонност на хората от тази класа да извличат идентичност от културни образи, придобити в личния живот, а не от връзките, конструирани от професията и другите светски институции. От разделението на "работно" и "свободно" време произтича противопоставянето на роля и личност в човешкото съзнание. Работното място придава роля на индивида, която той изпълнява, но тя има функцията да рационализира и стандартизира действията и така ги прави по-ефективни. Тя има способността да уеднаквява и поставя в определени рамки, тъй като е точно определена и ограничена от конкретни очаквания. Конструирането на личността се влияе по-силно от личния опит. Източник на идентичност са свободното време и "топлите връзки". Общуването в близкия кръг, със семейството, приятелите и съседите, се извършва по-скоро на емоционално, а не на рационално равнище. Общуването е опосредствано от културната традиция, ежедневните практики и празниците. А какви са те?

Приказките, героичните сказания и митовете, с които са закърмени децата, са изпълнени

5 Георг Зимел, "Големият град и духовният живот", сп. Социологически проблеми, 1998, № 1-2, стр.2

6 Георг Зимел - пак там.

7 Мишел Фуко; "Надзор и наказание"; Университетско издателство "Св. Кл. Охридски", София 1998

8 Разглеждаме появата на фентъзито като свързана със социалните условия във Великобритания, тъй като първите автори, писали в този жанр, са с англо-саксонски произход.

9 "Родена съм сред атеисти и не особено въодушевени протестанти (конгрегационалисти) от работническата класа на Източен Лондон. Въпреки това свръхестественото ми изглеждаше очевидна и неоспорима част от света. Семейството и училището представяха светските "закона на природата", но минаващия всякакви зададени обществени норми романтизъм на свръхестествените явления продължаваше да съществува в местните легенди и суеверия, а срещите с "ония в отвъдното" бяха честа тема за разговор."; Джени Хейзългроув, "Spiritualism and British Society between the Wars", Manchester University Press, p.1 (превода е мой)

с магии и митични създания. Легендата за крал Артур и рицарите на кръглата маса, неразривно свързана с английската идентичност, е изградена на основите на един свят, в който свръхестествените сили са напълно естествени и определят съдбините му.¹⁰ Християнските празници са свързани с разкази за извършването на чудеса и появата на ангели, а езическите празници като Хелюин (при който се гонят зли духове, вещици и върколаци) се практикуват и до днес. Следователно, идентичността на англичаните от края на XIX век се формира в практикуването на култура, в която света се обяснява не научно, а през магически сили. Разбира се, не можем да отречем, че влиянието на културата не е еднозначно и че рационалната нагласа през XIX и XX век е силна.¹¹ По-скоро твърдим, че те се преплитат.¹² Англо-саксонската култура е продължение на една традиция, променяща се при досега с различните социални условия (секуларизацията през модернизма), но не и изчезваща. Тя спомага за формирането на идентичност и запазването на топлите връзки. Освен това има важна функция - чрез нея се дава опора на вярата в съществуването на висши сили, които задават смисъла на съществуването. Тази вяра е важна, защото, макар и завладяващи, законите на природните науки, политиката и обществените, институционални норми не могат да дадат отговор на въпроса за смисъла и целта на живота.

В разгледаните по-горе социални условия е лесно да се разбере съществуването на литература, чиято основна характеристика е използването на магически елементи. Вълшебни разкази, легенди и митове обаче, са съществували в Европа и преди появата на фентъзи жанра и са основните източници на герои, идеи и цялостен образ на света. Тогава защо възприемаме фентъзито като ново явление?

Дори най-невероятните приказки, легенди и митове се различават от фентъзито по това, че то е литературен жанр. За разлика от "традиционните" вълшебни разкази, магическите светове на фентъзито са творение на един или колектив от автори. Докато "традиционните" форми са плод на народно творчество, предавани от човек на човек, разкрасявани, натрупващи нови елементи, новите творби използват традиционни модели, но подбрани и интерпретирани от автора и вложени във формата на роман.¹³

Друго разграничение е, че по определение всички свръхестествени елементи във фентъзи произведенията са измислени и нереални. Не бихме могли да кажем доколко магическите митове са смятани за истинни или описващи, чрез символи, иначе сложно обясними аспекти на реалността, но при авторските творби магическите елементи са явно измислени. В

10 Мерлин, Дамата от езерото, магьосницата Моргана, свещения остров Авалон, магически меч, дракони...

11 "Не помня момент от моето детство, в който да не съм познавала легендите за свръхестественото... Спиритуализма, който ми бе представен чрез локалната общност, беше амбивалентен. Той изглеждаше едновременно нещо мошеническо и носител на някакво тъмно, окултно знание, тъй като господстващата догма, според която "наука" е синоним на "истина", беше примесена с традиционното приемане, че съществува някаква невидима сила", Джени Хейзългроув, "Spiritualism and British Society between the Wars", Manchester University Press, p.2 (превода е мой)

12 Считам, че теорията за научно-базирания секуларизъм, заличаващ вярата в каквато и да е висша сила, е прекалено отроствена, тъй като не взема под внимание диалога между светското и свещеното, между научната мисъл и вярата.

13 С появата на фентъзито "традиционните" разкази не изчезват, а съществуват успоредно с него в съвременния свят.

легендите и митовете действието се развива в нашия свят и, при това, магията се приема като нещо напълно естествено, а при фентъзи жанра то се развива в измислена реалност, на друг свят или в скрита, отделена част от нашия, която се разкрива само при определени, необичайни условия. Това показва, че независимо от влечението към свръхестественото, през модерността на него се гледа несериозно, като на нещо, неотговарящо на действителността. Тази теза се подкрепя от факта, че фентъзи литературата е писана под форма за деца, тъй като тя е била социално по-приемлива. Поради това всички произведения от "Алиса в страната на чудесата" до "Силмарилион" и "Властелина на пръстените" са смятани за детска литература., а приблизително до Втората Световна Война не се е правело разграничение между "fantasy" и "fairy tale". Те започват да се мислят като различни едва когато фентъзи жанра получава по-широка популярност и се развива като част от масовата култура¹⁴.

Важна за настоящия анализ разлика е промяната в структурата, по която се изгражда повествованието във фентъзи произведенията. В предшестващите ги магически разкази действието се развива около приключенията на един отделен индивид и преживяванията му са важни за личното му израстване. Всички премеждия имат за цел героя да се изясни сам със себе си, да преодолее вътрешните си страхове и пречки, да се пребори с несправедливостите на живота и, в крайна сметка, да постигне "пълно щастие". Магическият свят съществува като поле, в което тези процеси са засилени. Вълшебните препятствия изглеждат непреодолими, но, благодарение на добри магически сили, сякаш по чудо, героят побеждава. Структурата, характерна за фентъзито (и особено за най-разпространения поджанр - епичното фентъзи), е напълно различна. Обикновено действието се развива около множество герои, които влизат в сложни взаимовръзки, а основната цел е, обединявайки се за общи действия и преодолявайки различията си, да спасят света от надигащото се "Зло".¹⁵

Една толкова коренна промяна би трябвало да има обективна причина. Както казахме в началото на тази курсова работа, културните практики в едно общество отразяват символите, менталните конструкции, с които то мисли света или, както би казал Бурдийо - разкриват "хабитуса" на участващите в тях индивиди. Следователно, промяната в структурата и темите на разглежданите от нас произведения съответства на промяна в начина на възприемане и "правене" на света.

От една страна, политическото и културно обособяване на националните държави и формирането на идеологията за "Велика" държава, обединяваща всички общности, принадлежащи към така конструираната "нация", че и отвъд (Велика Сърбия, Гърция,

14 History of fantasy; http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_fantasy

15 Colin Manlove, "Christian Fantasy: from 1200 to the Present" pp 210-212; University of Notre Dame Press, 1992

Германия, Англия (Великобритания) и т.н.), задава представата за заплаха отвън. Националната държава се конструира, като се разграничава от останалите, които започват да се възприемат като чужди и враждебни. Това предполага факта, че основните движения и войни се водят за освобождаването на "народа" или предпазването от външно посегателство върху целостта на националните граници. Това обяснява защо в ранното фентъзи главната цел е победата над едно въдъсещо "Зло", което заплашва да завладее и разруши света.

От друга страна, пълният крах и на победители, и на победени в Първата Световна Война (за която се е смятало, че ще е "войната, която ще сложи край на всички войни", довеждайки до равновесие, като спомогне за постигането на "националната идея"), показва проблематичността на тази идеология. На свой ред, Втората Световна Война и "заплахата на хитлеризма" засилва представата за външна заплаха, като едновременно с това подчертава необходимостта от съвместни действия за нейното преодоляване. Така се формира един светоглед, според който, независимо от противопоставянията и взаимно противоречащите си цели, различните държави, нации, раси и видове трябва да се обединят срещу общия "враг", за да спасят своя свят. Това обяснява голямата популярност на епичното фентъзи от средата на миналия век.¹⁶ В него се използват не само най-общите светогледни представи, но в повествованието се включват различни суеверия и митове, характерни за периода между двете войни.¹⁷

Основната цел на тази курсова работа бе да покаже как културните продукти (произведения) на едно общество зависят от специфичните социални, исторически условия, в които се появяват и развиват. В хода на изследването обаче, се оказа, че фентъзи литературата не се вписва в представите за модерността, извлечени от теорията. Така стигнахме до заключението, че реалния свят е доста по-разнообразен и сложно конструиран от теоретичните построения, които го описват, и културните практики, именно защото са практики, са много гъвкави и в същото време устойчиви.

16 Епичното фентъзи в английската критическа литература се нарича още "high fantasy", т.е. "високо фентъзи" и неговото развитие (основно благодарение на популярността и предимно по модела на Толкиновия "Властелина на пръстените" и творбите на Клайв Стейпълс Луис) задава основната насока на развитие на жанра и до днес. - http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_fantasy#cite_note-ManloveP210-212-17

17 Пример за това са използваните в някои фентъзи романи призрачни армии, които по една или друга причина участват в сраженията на една от двете страни. Те са извлечени от разпространените по време на войните митове, че духовете на умрелите войници или древни армии са се притекли на помощ на своите другари и дори са сразили врага още преди двете армии "от плът и кръв" да влязат в битка. (виж: причини за развитието на спиритуализма по време на Войните Джени Хейзългроув, "Spiritualism and British Society between the Wars", Manchester University Press)

Библиография:

1. Емил Дюркейм, "Социологията и другите социални науки"; Публикувано в "Емил Дюркейм. Избрано" ИК Критика и хуманизъм, 1994, с 21-36
2. Георг Зимел, "Големият град и духовният живот", сп. Социологически проблеми, 1998, № 1-2, стр. 130-140
3. Мишел Фуко; "Надзор и наказание"; Университетско издателство "Св. Кл. Охридски", София 1998
4. Е. Зарецки; "Раждането на политика на идентичността", "Глобални модерности", изд. КХ, 2004, стр. 341
5. [John Grant](#) and [John Clute](#), "The encyclopedia of fantasy", "Fantasy", p 338
6. Jane Langton, "The Weak Place in the Cloth" p163-180, *Fantasists on Fantasy*, ed. Robert H. Boyer and Kenneth J. Zahorski
7. Jenny Hazelgrove, "Spiritualism and British Society between the Wars", Manchester University Press
8. Colin Manlove, "Introduction to modern fantasy", публикувано в *Fantastic Literature: A Critical Reader* по David Sandner, Greenwood Publishing Group, 2004
9. Colin Manlove, "Christian Fantasy: from 1200 to the Present" pp 210-212; University of Notre Dame Press, 1992
10. Fantasy; <http://en.wikipedia.org/wiki/Fantasy>
History of fantasy; http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_fantasy